

І.В. Орлевич

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів

ТОВАРИСТВО ІМЕНІ МИХАЙЛА КАЧКОВСЬКОГО В НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РУСІ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ (1874 – 1914)

У статті досліджено історію української культурно-просвітньої інституції – Товариства імені М. Качковського у Львові (друга половина XIX – початок XX ст.) русофільського спрямування, що мало на меті поширення просвіти серед галицького селянства. Товариство заснувало низку філій, економічних товариств, книжкових крамниць, стипендійних фондів та ін.

Львівське культурно-просвітнє Товариство імені Михайла Качковського засноване в другій половині XIX століття в умовах протистояння двох політичних течій у Галичині – народовців і русофілів. Обидві сили змагалися за вплив на вже існуючі товариства та засновували нові, щоб впливати на українське населення.

Мета статті – дослідити роль і місце Товариства ім. М. Качковського в українському національному русі другої половини XIX – початку XX століть, встановити ідейні орієнтири його діячів, охарактеризувати боротьбу інституції за впливи на галицьких українців, з'ясувати причини, які вплинули на втрату Товариством популярності.

Історія Товариства була об'єктом дослідження діячів установи: голови о. І. Наумовича та О. Мончаловського [1], [2]. Із сучасних істориків діяльність Товариства досліджували О. Сухий [3] та І. Орлевич [4], із зарубіжних – П. Магочі [5].

Отець І. Наумович 1873 року висунув ідею створити нове просвітнє товариство і запропонував «Просвіті» (народовське культурно-просвітнє товариство, засноване у 1868 р.) відійти від фонетики, а натомість запровадити етимологічний правопис, об'єднати ідеї «Галицько-Руської Матиці» (русофільське культурно-просвітнє товариство) і Товариства «Просвіта» [6, с. 25]. Пропозиція не була підтримана ні русофілами, ні народовцями, і о. І. Наумович вирішив заснувати інституцію на зразок словенського Товариства св. Моргорта [3, с. 312]. Він зазначав, що завдяки Товариству «...просвітитися цілий простий руській народъ, стане один руській духъ и одна руська воля на нашой землі и то буде заслуга пок. Качковського»¹ [7, с. 347]. Воно мало забезпечувати русофілам вплив серед селянства, на зразок народовської «Просвіти».

Товариство було засноване в Коломиї 8 (20) серпня 1874 року (у день смерті М. Качковського). У 1875 році його осередок було перенесено до Львова задля активізації діяльності, оскільки в Коломиї «Русиновъ зъ інтелігенції почислити можна на пальцях» [8, с. 48]. Відповідно до статуту Товариство ставило собі за мету поширення науки, працьовитості, тверезості, заощадливості, громадянської свідомості та різних чеснот серед руського народу в Австрії. Визначальним принципом діяльності став проголошений о. І. Наумовичем заклик: «Молися, учися, трудися, трезвися». Для досягнення мети Товариство ім. М. Качковського видавало популярні навчальні і дешеві книжки релігійно-

¹ Патроном Товариства обрано відомого на той час в Галичині українського мецената М. Качковського (1802 – 1872). Для засновників Товариства цей крок був не тільки даниною шани цьому діячеві й засобом, що відкривав товариству шлях до використання його коштів. М. Качковський передав у розпорядження Народного дому у Львові 60 тис. злотих ринських із заповітом зберігати їх як основний капітал та спрямовувати отримані з нього прибутки на культурно-просвітні цілі галицьких русинів [3, с. 312-313].

звичаєвого, наукового, господарського й розважального змісту, засновувало читальні, товариства тверезості, громадські позичкові каси, товариства рукоділля та ін. [9, с. 54]. Стосовно вимог до членства, то вони були такі, як і в інших русофільських товариствах: належність до руської народності, посідання певного фінансового становища та ін. [4, с. 381]. Вищим керівним органом Товариства ім. М. Качковського були загальні збори, які відбувалися щороку, кожен раз в іншому місті краю, по можливості в день смерті М. Качковського 8 (20) серпня, і переважно замислювались організаторами як патріотичні демонстрації, які служили поштовхом для піднесення національних почуттів галицьких русинів. Виконавчим органом був центральний відділ. Символом Товариства обрали синьо-жовтий стяг із зображенням лева. Після його відхилення у 1892 році намісництвом як політичного, гербом Товариства стала хоругва із зображенням св. Кирила і Мефодія, Ольги і Володимира. Для Товариства ім. М. Качковського, як і інших русофільських інституцій, характерними були певні риси обрядовості: розпочинати загальні засідання літургією у церкві, служити панахиди за засновників, членів та жертводавців Товариства [10]. Свого патрона М. Качковського члени Товариства, як правило, вшановували організацією музично-декламаторських вечорів пам'яті та вечорів, приурочених до важливих історичних подій галицьких українців [1, с. 24].

З 1876 до 1880 рр. Товариство очолював редактор русофільської газети «Слово» Венедикт Площанський, у 1880 – 1884 рр. – настоятель Успенської церкви, голова русофільського політичного товариства «Руська рада» Т. Павликів, 1884 – 1903 роках – відомий русофільський діяч Б. Дідицький. У 1903 році головою став Ф. Свистун. З цього моменту відбулася переорієнтація Товариства – від керівництва відійшли представники старшої генерації українських діячів, так званого «покоління 1848 р.», і почали переважати діячі, що дотримувались панруського шляху розвитку українського національного руху.

Основним напрямком діяльності Товариства було видавання та розповсюдження дешевих книжок для народу. Впродовж досліджуваного періоду Товариство щороку видавало в середньому по 10 – 12 найменувань друкованих видань. В основному це була література релігійно-морального характеру, навчального та господарсько-економічного, художні твори, причому переважали літературні та історичні твори. З 1884 року почало виходити періодичне видання «Календарь общества им. М. Качковского», з 1907-го – газета «Экономичный листокъ», завданням якої було поживити роботу населення в економічній галузі. У 1908 році її завдання розширили і друкували статті навчального характеру, відомості про діяльність Товариства тощо, і відповідно називали «Листокъ» [11]. У 70-х роках XIX століття видання Товариства виходили почергово то народною мовою, то «язичієм», друкувалися «гражданським» шрифтом. Народна мова видань сприяла зростанню популярності Товариства та збільшенню кількості його членів. Поступовий перехід на російську мову видань призвів до втрати популярності серед українського населення. Товариство налагодило контакти з галицько-руськими емігрантами в Канаді, США та Бразилії. Там були філії Товариства, які справно сплачували внески, а натомість отримували літературу [12, арк. 2].

Від початку свого заснування Товариство втілювало в життя статутну вимогу щодо якнайбільшої масовості своїх рядів. До 80-х років XIX століття відбувалося зростання чисельності Товариства, котре призупинилося, головним чином, через політичну кризу русофільської течії 1880-х років [3, с. 325]. Певний приріст кількості членів спостерігався впродовж 1903 – 1910 років, після чого темпи росту сповільнились, перед початком Першої світової війни, в основному через несплату членських внесків та втрату русофілами своїх впливів у Галичині [13, с. 6]. Товариство заснувало низку філій – у 1913 році їх кількість сягала 31 [5, с. 134].

Головним джерелом доходів Товариства були членські внески та пожертви населення, прибутки від оренди будинків, доходи з продажу книжок, у ХХ столітті – державні субсидії та ін. У 1899 році Товариство вже володіло власним фондом, нерухомістю: двома будинками у Бродах, площею під забудову в Сокалі, угіддями в Тершові (закуплено у 1908 р.) і в Монастириськах [14, арк. 3], [15, арк. 2], у 1904 – купило у Львові будинок на вул. Валовій, 14 [16, арк. 7]. Для Товариства початку ХХ століття характерний процес комерціалізації: свою увагу воно зосередило на придбанні нерухомості, при цьому беручи кредити і утворюючи борги, в той час як не вистачало грошей на видавництво та інші просвітні завдання (бурсу було засновано лише 1903 р.) [16, арк. 7]. Значно зміцнювали фінансовий стан інституції урядові субсидії. 1910 року уряд затвердив зміни до статуту [15, арк. 2], які надавали Товариству ім. М. Качковського право на економічну діяльність, а саме – дбати про піднесення сільського господарства, промисловості і торгівлі.

Щоб зміцнити економічну і фінансову базу русофільських товариств, діячі Товариства ім. М. Качковського створили низку своїх товариств економічного характеру: 1898 р. – «Защиту земли», завдання якої полягало у скуповуванні панських маєтків і парцелюванні їх між селянами, наданні позик і прийманні грошей під проценти [17, с. 1397]; 1904 р. – «Русский Ревизійний союз», який займався впровадженням науки в різні галузі економіки [18, с. 16-17]; у 1910 р. Товариство заснувало асоціацію «Рольничій союз» і товариство з обмеженою відповідальністю «Центральний молочний союз» у Львові, на противагу польському «Związek Mleczarski» та українському «Крайовому союзові молочарсько-господарському в Стрию» [19, с. 5].

Найбільше товариств економічного характеру було засновано під час перебування на посаді голови Ф. Свистуна. Це було пов'язано як із загальною тенденцією розвитку інституційного руху в Галичині, так і з пошуком виходу Товариства з кризи. Падіння престижу Товариства ще за головування Б. Дідицького не змінилося і з обранням головою Ф. Свистуна. Критика на його адресу лунала вже у 1907 і 1908 рр., а в останньому навіть пропонували його відставку [20]. Втрата Товариством впливів порівняно з «Просвітою» викликала невдоволення серед його членів. Вони критикували усі сфери його діяльності: видавничу (за нефахове видання «Економічного листка» та «Календаря»), культурно-просвітню та економічну (за застарілі методи, нераціональне вкладення коштів у нерухомість [21, с. 184-189] та її експлуатацію), недостатню роботу з молоддю та залучення її до політичної діяльності, незадовільне ведення роботи у філіях та ін.

Кризу в діяльності Товариства визнавав і Ф. Свистун, тому прагнув зробити ставку на економічний аспект. Він планував для боротьби з «анальфаетизмом народу» надати читальням просвітньо-економічного характеру і поширювати не лише грамотність, а й допомагати селянам краще господарювати, «здійснювати торгівлю та усю економічну працю» [22]. З 1909 до 1911 рр. агроном Товариства Г. Млець вів землеробські курси для селян [19, с. 7, 10, 11]. У 1911 році Товариство проводило курси з ветеринарії у Львові та курси з молочної справи в Громні [18, с. 17].

Питання національної ідентичності на початках не відіграло помітної ролі в програмних документах Товариства. Керівництво користувалося ідейними засадами програми «Руської ради» (русофільське товариство, створене 1870 р.). Про належність півдавстрійських русинів до панруського простору вперше заявив І. Наумович у виданні Товариства «Съ Богомъ» [3, с. 319], а двоподіл українського національного руху та нестачу наукових кадрів, котрі могли би писати доступною для народу мовою, вважав одними з перешкод культурно-просвітницької діяльності Товариства [2, с. 71-72]. Протягом 1870 – 1880 р. до Товариства належало чимало осіб, що не заперечували окремішності українського народу від російського, а часом висловлювали належність до народовського напрямку (наприклад – В. Давидяк, А. Дольницький та ін.) [3, с. 321]. На позиціях старорусинства стояв голова Товариства Б. Дідицький. 27 серпня (8 вересня) 1891 року він визначив ідео-

логічні основи діяльності Товариства, наголосивши на вірності членів інституції ідеям революції 1848 року та назвавши їх «ветеранами Русі з 1848», протиставившись молодому поколінню з табору українофілів. Найбільшою відмінністю між прихильниками Товариства та новоутвореними партіями, на його думку, був правопис: «...ми, не увлекаючись новизнами въ которихъ изъ молодшихъ нашихъ братьей, твердо стоимъ при 1000-лѣтней грамотѣ нашої русско-славянскої церкви» [1, с. 50-51]. З того часу Товариство цілеспрямовано боролось проти введення фонетики до українського правопису¹ [1, с. 54-55]. До початку 1890-х у розмовній практиці та офіційній документації використовувалась мова, в основі якої лежала українська лексика [24, с. 91]. За період головування Б. Дідицького Товариство ім. М. Качковського перебувало на позиціях старорусинства, відстоювало церковнослов'янську мову та етимологічний правопис.

Статути русофільських товариств не передбачали політичної діяльності, однак русофіли використовували товариства для поширення своїх впливів та ідей і в такий спосіб перевищували їхні статутні повноваження. У 1880 році голова Товариства В. Площанський давав пояснення у поліції стосовно виключення з членів Товариства сокальською філією селянина за те, що він на виборах голосував «на неруського кандидата». Про цей інцидент заявили у сеймі. В. Площанський запевнив дирекцію поліції, що установа не втручатиметься в майбутньому у політичні справи [1, с. 28]. На період його головування Товариство пережило кризу у своїй діяльності і значно послабило позиції. Це було пов'язано з політичним процесом Ольги Грабар 1882 року, в результаті якого були арештовані А. Добрянський, його дочка Ольга, А. Нечай, о. К. Огоновський, В. Площанський, о. О. Марков, І. Трембицький, В. Наумович та засновник Товариства І. Наумович. І як результат, 1883 року сейм відмовив Товариству у наданні субсидії [1, с. 35]. Політичні та фінансові негаразди змусили центральний відділ навіть ставити в 1883 – 84 році питання про саморозпуск. У 1884 – 85 році діячі інституції пережили ще один скандальний політичний процес. В. Дудкевич надіслав Товариству з Відня твори російською мовою (М. Гілярова-Платонова), а настоятель канцелярії Т. Луцик розповсюджував їх серед членів Товариства. Газета «Діло» звинуватила Товариство у тому, що воно передплачує книги з Росії і поширює їх у Галичині. Голова Товариства Б. Дідицький та Т. Луцик були притягнуті до судової відповідальності. Однак вищий краєвий суд звільнив їх від покарання [1, с. 39]. Того ж року державна прокуратура ліквідувала три книжечки Товариства: «Русскую літопись», «Історію Русі» Б. Дідицького та «Житіє св. Кирила и Методія» [1, с. 37]. У 1885 році загальні збори в Сяноку прийняли рішення, щоб учителі неруської народності не викладали в школах з руським населенням. Дирекція поліції відхилила це рішення, назвавши його таким, що перевищує статутні рамки інституції [1, с. 38].

З 1903 року, коли Товариство очолив Ф. Свистун, його діяльність ще більше почала служити пропаганді русофільських ідей і тісніше перепліталася з політичною діяльністю русофілів. Товариство почало запроваджувати до своїх видань російську мову. Того ж

¹ 1892 р. Товариство направило делегацію до митрополита Сильвестра Сембратовича з проханням не допустити запровадження фонетики до руських підручників. 1894 р. відділ надіслав у крайову шкільну раду подання не направляти до шкіл вчителів, котрі не знають «русского языка», а Товариство зайнялось заснуванням руських приватних шкіл [1, с. 54]. 1885 р. Товариство видало «Славяно-русскій буквар» для поширення церковно-слов'янського правопису. 1896 р. відділ разом з іншими русофільськими товариствами надіслав меморіал імператору Францу Йосифу з проханням не затверджувати в школах і установах Галичини і Буковини український фонетичний правопис і народну мову [23]. 1892 р. на загальному засіданні прийняли рішення, у випадку запровадження фонетики в школах, утримувати приватних вчителів, котрі навчатимуть дітей «рускаго языка», надіслали петицію до імператора Франца Йосифа, у якій висловили протест проти введення фонетики в галицьких школах. 1905 р. загальні збори в Коломиї прийняли рішення «виключити фонетику» з шкільної програми, хоч і розуміли, що такі рішення мають лише декларативний характер і не будуть легітимними. 1908 р. Товариство подало в палату послів державної думи петицію про визнання «гражданства русскому литературному языку въ Австріи».

року видало твори М. Гоголя та Л. Толстого. Це викликало критику навіть з боку симпатиків Товариства. Так, К. Головка писав: «Отъ той прочной практики издавать книжечки общества, хотя бы лише по одной въ годъ, на общерусскомъ языкѣ общество должно на будущее отступить цѣликомъ... весьма мало нашихъ членовъ розумѣють его и то лише тѣ что долше читали “Галичанинъ”..., а для прочихъ се – твердый орѣхъ». Окрім того, це дає підстави українофілам критикувати Товариство за незрозумілу мову видання [25].

Загальні збори Товариства 1904 р. ставили своїм завданням продемонструвати партійну силу та впливи «Русскої народної партії» (русофільської партії, що на той час об'єднувала весь русофільський рух). За висловлюванням діячів Товариства, це зібрання було маніфестацією «...просвещенной части русского населенія Галичини въ пользу той неподдѣльной русской мысли, которая лежитъ въ основѣ дѣятельности якъ управления русско-народной партіи, так ея обществъ и отдельных членовъ интелегенціи и сознательныхъ крестьянъ» [26]. Місцем проведення генерального засідання 1907 року обрали Тернопіль – найслабшу позицію русофілів, щоб перевірити сили і впливи русофілів у краї. «Слишком крѣпокъ былъ тамъ отъ долшого времени напоръ со стороны украинского радикализма... мы стоим перед сплочением и собираніем нашихъ силъ... то предовсьемъ намъ надо принимать въ соображеніе наши слабыя стороны». Кількість присутніх на зібранні була значно меншою, ніж на попередньому, про що констатували самі русофіли. Зібранню намагались протидіяти українофіли під проводом священників (Д. Танячкевича і Чайковського) та посла Я. Остапчука. Дійшло до зіткнення між обома групами [27]. Член Товариства – селянин С. Кульматицький проголосив єдність «русского народа», серед котрого немає місця для українців [28]. У 1908 році загальні збори проводились в Ярославі, оскільки там мало «русскої» інтелігенції і місто ополячене [29].

Після розколу русофільської течії 1908 року на старо- і новокурсників Товариство ім. М. Качковського опинилося під впливом останніх, а Ставропігійський інститут, «Народний дім», «Галицько-руська матиця» – старокурсників. Голова Товариства ім. М. Качковського Ф. Свистун входив до керівного складу «Рускої народної організації» (так називали свою партію новокурсники після розколу, а старокурсники заснували «Галицько-Руську Раду») [30], Товариство ім. М. Качковського служило одним із засобів реалізації програмних завдань цієї політичної сили і стало об'єктом боротьби між двома новоутвореними партіями. Заснування господарсько-економічного товариства «Рольничий Союз» призвело до того, що на право керівництва у ньому претендували обидві групи.¹

¹ 15 грудня 1909 р. на засіданні керівництва Товариства ім. М. Качковського голова Ф. Свистун запропонував проект створення самостійного сільськогосподарського Товариства. До складу цієї комісії були обрані радник суду Я.О. Лепкий і брати Павенцькі – Лев та Анатолій. 30 грудня 1909 р. на засіданні правління засновано сільськогосподарське Товариство «Рольничий Союз». Статут склав Я. Лепкий. У 1910 р. Товариство заснувало анкету, до складу котрої увійшли Л. Павенцький, Я. Лепкий та А. Павенцький. Складений ними статут намісництво затвердило рескриптом від 5 лютого 1910 р. під назвою «Рольничий Союз», завдання якого полягало: «...состояти організацією нашихъ землѣдѣльцевъ для защиты ихъ интересовъ, поднятія всѣхъ отраслей сельского хозяйства, приобритенія сельскохозяйственныхъ потребностей и легкого сбыта сельскихъ продуктовъ». Перші установчі збори відбулися 8 (21) березня 1910 р. Про взаємини Товариства Качковського і «Рольничого Союзу» зазначалось, що Товариство ім. М. Качковського «...призвало “Рольничий Союз” къ жизни и дѣятельности его считается продолженіемъ и розширеніемъ экономической дѣятельности Общества им. М. Качковского». Натомість «Галичанин» друкував, що згідно з рішенням з'їзду мужів довір'я «Русько-народної партії» від 2 лютого 1910 р. утворено політичне товариство «Галицько-руська Рада» (назва старокурсників) і сільськогосподарське «Рольничий союз», із закликом вступати в члени обох товариств. Заяви про вступ просили надсилати на ім'я о. Івана Костецького – голови Народного дому. Під оголошенням про утворення цього товариства підписалися – о. І. Костецький, І. Добрянський, о. В. Давидяк, М. Король, о. І. Давидович, О. Волинський Л. Павенцький, нотаріус А. Телесницький, І. Ткач, О. Ганчаковський, депутат І. Глібовицький, І. Пелех. Вони декларували, що Товариство «Рольничий Союз» переймає від Товариства ім. М. Качковського всю його економічну діяльність, бере на себе функцію керування сільськогосподарською справою руського народу Галичини, а Товариство ім. М. Качковського

17 лютого 1909 р. новокурсники на засіданні «Народного Совіта» (керівний орган «Рускої народної організації») зробили спробу ввести керівників Ставропільського інституту, Народного дому та Товариства ім. М. Качковського у склад «Народного совіта» [32]. Використання новокурсниками Товариства як складового елементу своєї політичної діяльності викликало невдоволення українофілів. На засіданні палати депутатів віденської державної думи від 11 грудня 1909 р. український депутат Микола Василько звинуватив «Русько-народну партію» в антидержавних намірах, а Товариство ім. М. Качковського у тому, що його центральний відділ входить до складу «новой організації» (новокурсників) цієї партії. Товариство 8 (21) грудня 1909 року заперечило це, зазначивши що виконує просвітньо-економічні завдання і згідно зі статутом не може мати партійного характеру [33]. У контексті аналізу своєї роботи новокурсники давали оцінку діяльності Товариства ім. М. Качковського. Вони вважали, що недостатньо пропагують російські твори, тому планували, що Товариство ім. М. Качковського перекладе і видасть твори проф. Флорінського на «малорусское, галицкое наречіє» [34]. Про брак духовенства та інтелігенції у діяльності говорили партійні лідери новокурсників та керівники Товариства [35]. На відміну від голови Товариства Ф. Свистуна, більшість новокурсників вважала, що агітаційні брошури слід видавати народною мовою [36].

Використання Товариства ім. М. Качковського русофілами у своїй політичній діяльності та пропаганда російської мови викликали невдоволення з боку влади, котра відповідала на це різними санкціями (ненадання державних субсидій, притягнення до суду, накладання штрафів та ін.). У 1909 році Товариство ім. М. Качковського звинуватили в антидержавних намірах – у державній думі та на сторінках газети «Діло» [37]. Польська преса писала, що видання Товариства містять цинічні похвали на честь Росії. Це призвело до того, що голову Товариства Ф. Свистуна викликали у державну поліцію м. Львова для пояснень стосовно завдань Товариства, фінансового стану та джерел доходів, а красвий відділ відмовив у виплаті сеймової субсидії. Ф. Свистун переконував судову владу, що метою Товариства є лише культурна та економічна діяльність, воно не отримує жодної допомоги з-за кордону, має на меті лише просвіту народу і його матеріальний добробут. Члени Товариства вважали, що цей інцидент пов'язаний передусім з публікацією твору «Полтавська битва» і творів М. Гоголя. Незважаючи на всі закиди, Ф. Свистун послідовно відстоював права російської мови¹ [38]. 12 червня 1910 року краєвий відділ знову відмовив Товариству у сеймовій субсидії за 1909 рік і пояснив, що це сталося через мову його видань [39, с. 1]. Товариство опротестувало це рішення у крайовому відділі і навіть направило делегацію до крайового маршалка графа Бадені [40].

Щоб запобігти конфлікту з владою, 1911 року члени інституції надіслали до крайового відділу резолюцію, складену Д. Марковим, з обіцянкою: видавати книжки на «малорусскомъ, но прібщать своихъ членовъ къ общерусской культурѣ печатая статьи на литературномъ русскомъ языкѣ» [41]. Після чого Товариство отримало державні субсидії за 1910 та

продовжуватиме виховну і просвітницьку діяльність. Обидва Товариства покликані діяти паралельно, взаємно доповнюючи одне одного. На знак протесту новокурсники на сторінках «Прикарпатської Русі» заявили, що «Рольничій Союз» не має жодного відношення до політичного товариства старокурсників «Галицько-руська Рада», як і з будь-якими іншими політичними товариствами, і, що цей крок є продовженням «геростратской роботи», котру проти них ведуть старокурсники. У цьому протистоянні перемогли старокурсники, і «Рольничій Союз» очолив І. Костецький. Товариство, декларуючи перед урядом і намісництвом свої статутні засади – перебрання на себе всіх видів економічної діяльності Товариства ім. М. Качковського, у такий спосіб перешкодило Товариству отримувати урядові субсидії [31].

¹ Ф. Свистун зазначав, що лінгвістична наука визнає існування «...одного русского языкового пня, обнимающего три головных наречія: великорусское, малорусское, блорусское...», і сучасний «русский литературный язык, или как его называютъ “российский” есть плодомъ духовного труда малорусского племени въ составъ котораго входить австрийская Русь». А «український», створений на основі «малорусскихъ проstonародныхъ говоровъ», лише вносить анархізм у духовне життя народу [39, с. 9].

1911 рр. [18, с. 10], а невдовзі за 1909-й. Цей крок крайової влади опротестували народовці, зазначивши, що Товариство одночасно заручилось підтримкою як з боку Росії, так і Австрії [42], отримує вказівки та фінанси з Росії. Керівництво Товариства подало скаргу на редакцію газети. Головний редактор «Діла» Володимир Бачинський забрав судовий позов у зв'язку з недостатньою кількістю доказів.

Втрата авторитету русофільської течії в українському національному русі призвела Товариство ім. М. Качковського до втрати впливів і авторитету серед інтелігенції та духовенства, на яких базувалась діяльність філій. У 1905 році Ф. Свистун зазначав, що опорою «русского духа» і «народной мысли» залишається селянство, котре підвищило свій освітній рівень завдяки діяльності товариства [43]. Ці ж фактори були причиною кризи у діяльності Товариства 1911 – 1912 років. Ф. Свистун на генеральних зборах 1912 року зазначив: «Мы крепки в народѣ, но слабы в интеллигенции. Все сильнейшее волею, умомъ, просвѣщеніемъ в народѣ по нашей сторонѣ, но большинство интелегенции, по принужденію в большинствѣ случаевъ, подъ руководствомъ украинофильствующихъ предводителей» [44, с. 6, 27]. У 1912 році Товариство звернулося до церковних ординаріатів з протестом проти відмови духовних семінарій приймати кандидатів, котрих підозрювали у сповіданні «староруських історичних начал», та припинити «гоніння, яким піддаються такі вихованці у семінаріях».

У 1913 році новокурсники опинилися на межі розколу, окремі їхні лідери висловлювалися за більш помірковані позиції: невикористання російської мови у виданнях, припинення агітації за православ'я тощо [45, с. 275]. Це змусило і керівництво Товариства частково змінити свої позиції [46] стосовно українофілів. У звіті за 1912 – 13 рік зазначалось, що помилкові ідейні орієнтації українофілів мають шанс еволюціонувати у правильне русло, оскільки «...тотъ, кто стануль по крайней мѣрѣ на малорусской точкѣ зрѣнія, можетъ очень легко и даже долженъ перейти на общерусскую культурную точку зрѣнія» [47, с. 8].

В адміністративному 1912 – 13 році, через хворобу Ф. Свистуна, його обов'язки виконував о. Р. Красицький. У зв'язку з політичною ситуацією – слуханням про початок війни, інші члени Товариства ім. М. Качковського «подвергнулись всякого рода подозрительности и напастям». Засідання філій Товариства проходили у присутності жандармів, у членів Товариства проводились поліцейські ревізії, конфісковували книжечки, видані Товариством. П'ять філій бурс у Жовкві, Золочеві, Чорткові, Раві-Руській та Кам'янці-Струмиловій закрили.

Товариство ім. М. Качковського було засноване русофілами з метою поширення просвіти серед галицького селянства і на перших порах відіграло позитивну роль: видавало книги релігійно-морального, історичного, повчально-господарського, економічного характеру; заснувало низку філій, читалень, книжкових крамниць, торговельних комітетів, які надавали селянам практичні рекомендації; заснувало економічні товариства, стипендійні фонди, володіло нерухомістю у Львові та філіях.

До 90-х років XIX століття Товариство ім. М. Качковського використовувало у своїх виданнях мову, основу якої становила українська лексика, після чого, разом з іншими русофільськими товариствами, виступало проти введення українського фонетичного правопису і народної мови. Після поділу русофілів на старо- і новокурсників, у Товаристві перебували представники обох груп, однак домінували останні, зокрема голова (з 1903 р.) Товариства Ф. Свистун належав до новокурсників. За його головування Товариство втраило свою популярність серед населення, причиною чого була наближена до російської аб російська мова видань, незрозуміла для населення, втрата впливів серед інтелігенції (духовенства, вчителів та інших), котрі забезпечували йому діяльність у філіях. Попри декларації своєї позапартійності, діячі інституції використовували свій фінансовий та науковий потенціал для поширення русофільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мончаловскій О.А. Памятная книжка въ 25-лѣтній ювілей Общества имени Михайла Качковскаго 1874 – 1899 / Мончаловскій О.А. – Львовъ, 1899.
2. Мончаловскій О.А. Календарь общества им. М. Качковскаго на 1885 / Мончаловскій О.А. – Львовъ, 1884.
3. Сухий О. Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті / Сухий О. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003.
4. Орлевич І. Українські товариства / І. Орлевич, В. Пашук // Історія Львова / [редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2007. – Т. 2. – С. 371-388.
5. Magochi P. The roots of Ukrainian nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont / Magochi P. – Toronto, 2002.
6. Пашук В. Товариство «Просвіта» крізь призму «Слова». До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в др. пол. ХІХ ст. / Пашук В. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1999.
7. Собрание русских народолюбцевъ дня 8 августа въ цѣли основанья чоловіколюбнаго общества Михайла Качковскаго въ Коломыи // Наука. Газета мѣсячна для народа / [издатель И. Наумовичь]. – Коломыя, 1874. – Ч. III.
8. Общество Михайла Качковскаго. // Наука. Газета мѣсячна для народа / [издатель И. Наумовичь]. – Коломыя, 1876. – Ч. V.
9. Статути общества имени Михайла Качковскаго въ Коломыи // Наука. Газета мѣсячна для народа / [издатель И. Наумовичь]. – Коломыя, 1876. – Ч. IV.
10. Общее собраніе членовъ общества им. М. Качковскаго // Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1913. – № 1141. – 16 (29) августа.
11. Листокъ. – Львовъ, 1908. – Вып. 1: Додатокъ до книжечки. – Ч. 385.
12. Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові.) – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 26.
13. Отчетъ о дѣятельности центрального видѣла Общества отъ 17 (30) сентября 1911 г. до 11 (29) сентября 1912 г. – Львовъ, 1912.
14. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 36.
15. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 22.
16. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 67.
17. Вістник «Народного дома». – Львовъ, 1898. – Ч. 193.
18. Отчетъ о дѣятельности Общества им. М. Качковскаго и о состояніи того же Общества за время от 16 (29) сентября 1910 г. до 15 (28) сентября 1911 г. – Львовъ, 1911.
19. Отчетъ о дѣятельности Общества им. М. Качковскаго и о состояніи того же Общества за время от 16 (29) сентября 1909 г. до 15 (28) сентября 1910 г. – Львовъ, 1910.
20. Собраніе общества Качковскаго въ Ярославлѣ // Галичанинъ. – Львовъ, 1908. – Ч. 200. – 4 (17) сентября.
21. Лагола В. Воспоминанія о жизни и дѣятельности бл. П. Богдана Андреевича Дѣдицкаго, історика, літератора и общественного дѣятеля, состоявленныя д-ромъ Василиємъ Григорьевичемъ Лаголою, пожизненнымъ членомъ Общества имени Михайла Качковскаго во Львовѣ / В. Лагола // Наука. Иллюстроваый мѣсячникъ для народа. – 1927. – № 819. – Серпень – вересень.
22. Предстоящій народный праздникъ // Галичанинъ. – Львовъ, 1911. – № 192. – 28 августа (10 сентября).
23. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 14.
24. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідей (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського університету, серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32. – С. 82-92.
25. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 182. – Оп. 1. – Спр. 78.
26. Галичанинъ. – Львовъ, 1904. – Ч. 194. – 28 августа (10 сентября).
27. Галичанинъ. – Львовъ, 1907. – Ч. 196. – 1 (14) сентября.
28. Галичанинъ. – Львовъ, 1907. – Ч. 197. – 2 (15) сентября.
29. Собраніе общества Качковскаго въ Ярославль // Галичанинъ. – Львовъ, 1908. – Ч. 200. – 4 (17) сентября.
30. Общее собраніе членовъ «Русской Рады» // Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1910. – № 223. – 19 іюня (2 іюля).
31. Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1910. – № 113.
32. Изъ «Народного Совѣта» // Галичанинъ. – Львовъ, 1909. – № 42. – 22 февраля (7 марта).
33. Галичанинъ. – Львовъ, 1909 г. – 12 (25) декабря.
34. Пробелы въ нашей народной работѣ // Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1910. – № 177.

35. Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1910. – № 176.
36. Самообманъ или надувательство // Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1910. – № 111.
37. Діяльність общества Качковського в 1908 – 1909 // Діло. – Львів, 1909. – Ч. 223.
38. Листокъ. – Львовъ, 1910. – Вып. 8. – Ч. 416. – Августъ.
39. Протестация центрального видела общества им. М. Качковського против отнятия соймовой субсидии обществу. – Львов, 1910.
40. Народный праздникъ // Галичанинъ. – Львовъ, 1910. – № 209. – 18 сентября (1 октября).
41. Галичанинъ. – Львовъ, 1911. – № 208. – 14 (27) сентября.
42. Чи також далі будуть нас русифікувати публичними фондами? // Діло – Львів, 1912. – Ч. 236 – (6) жовтня.
43. Галичанинъ. – Львовъ, 1905. – Ч. 191. – 26 августа (8 сентября).
44. Отчетъ о дѣятельности Общества имени М. Качковскаго и о состояніи того ж общества, за время отъ 17 (30) сентября 1911 г. до 11 (29) сентября 1912 г. – Львовъ, 1912.
45. Аркуша О. Партії та їх політика у 1900 – 1914 роках / О. Аркуша // Історія Львова / [редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2007. – Т. 2. – С. 255-279.
46. Общее собраніе членовъ общества им. М. Качковскаго // Прикарпатская Русь. – Львовъ, 1913. – № 1154. – 31 августа (13 сентября).
47. Отчетъ о дѣятельности Общества имени М. Качковскаго и о состояніи того ж общества, за время отъ 11 (24) сентября 1912 г. до 16 (29) сентября 1913 г. – Львовъ, 1913.

И.В. Орлевич

Общество имени Михаила Качковского в национально-политическом движении галицких украинцев (1874 – 1914)

В статье исследована история украинской культурно-просветительской институции – Общества имени М. Качковского во Львове (вторая половина XIX – начало XX в.), русофильской ориентации, целью которой было распространение образования среди галицкого крестьянства. Общество основало несколько филиалов, экономических обществ, книжных магазинов, стипендийных фондов и т.д.

I.V. Orlevych

The Kachkovsky Society in National-Political Movement of the Ukrainians in Galicia (1874 – 1914)

In the research is found out the history of the Ukrainian cultural-educational institution of the Russophile direction – the Kachkovsky Society in Lviv (the second part of the XIX-th the beginning of the XX-th). The main task of the society was to improve the educational level of the Galician peasants. The society founded a few branches, economical societies, bookshops, scholarships and cet. At the beginning the publishing sphere of the XX-th century the society changed the language of its publications to Russian or near Russian. That was the reason of the decrease of its popularity among the Ukrainian population of the Galicia.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2009.